

Itserakkaus ja itsensä rakastaminen Rousseaun teksteissä

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) tunnetuimmat teokset ovat Yhteiskuntasopimuksesta ja kasvatustieteellinen romaani Émile, jonka maine perustuu paljolti siihen sisältyvän ”savoijilaisen apupapin uskontunnustukseen”. Rousseau kirjoitti kirjansa samanaikaisesti ja ne kietoutuvat osittain ajatuksellisesti toisiinsa. Émilessä kerrottu tarina nivoutuu myös nyt suomeksi ilmestyneeseen, vähemmän tunnettuun teokseen Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja syistä, joka oli hänen työnsä Dijonin akatemian kirjoituskilpailussa vuonna 1755. Molemmat teokset herättivät ilmestyessään suurta kohua ja paheksuntaa: Voltaire nimitti Rousseaulle osoittamassaan kirjeessään 30. 8. 1755 (suomennettu edelliselle aukeamalle) kilpakirjoitusta ihmiskunnan vastaiseksi kirjaksi siihen sisältyvän, hänen mielestään liiallisen, primitiivisen ihailun ja kehitysvastaisuuden vuoksi. Émile taas julistettiin kerettiläiseksi teokseksi edellä mainitun uskontunnustuksen vuoksi ja määrättiin poltettavaksi Genevessä 1762. Mutta kirjoilla oli muutakin yhteistä kuin niiden saama tyly vastaanotto: siinä, missä kilpakirjoitus kertoo ihmislaajan kehitystarinan, Émile kertoo yksilön kehitystarinan.

Myös pohdittaessa Rousseaun käsitystä itsensä rakastamisesta (l'amour de soi-même) ja itserakkaudesta (amour-propre), kirjat täydentävät toisiaan kiintoisalla tavalla. Käsittelen aluksi kummankin teoksen syntyhistoriaa ja tämän jälkeen itserakkauden ja itsensä rakastamisen teemoja niissä.

KILPAKIRJOITUKSEN SYNTYHISTORIA

Rousseaun kirjojen syntyhistoria on värikäs ja valottaa sekä ajan kirjallisia oloja että kirjoittajan oikukasta ja vainoharhaista luonnetta. Rousseau kirjoittaa elämäkerrassaan Dijonin akatemian 1753 julkistaman kirjoituskilpailun teeman merkittävyyden yllättäneen hänet. Hän kertoo olleensa hämmästynyt Dijonin akatemian rohkeudesta esittää aiheeksi kysymys ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä. Koska akademia rohkeni tehdä näin, Rousseau päätti olevansa tarpeeksi rohkea kirjoittaakseen siitä. Hän vetäytyi viikoksi maaseudulle pohtimaan aihetta elämänkumppaninsa Thérèsen ja parin tämän ystävättären kanssa. Samoillaan Saint Germainin metsissä hän mietiskeli, millaista elämä oli ollut luonnontilassa ja tuli vakuuttuneeksi, että luonnontila ja sen ihminen olivat hyviä. Kilpakirjoitus syntyi näistä mietteistä.¹ Teos ilmestyi markkinoille Rousseauun mielestä tuskallisen hitaasti. Hän sopi syksyllä 1754 kirjan painamisesta Amsterdamissa geneveläissyntyisen kustantajan Marc-Michel Reyn (1720–1780) kirjapainossa. Maurice Cranstonin tutkimuksen mukaan Rey oli kaikin puolin kunnon mies ja rehti kustantaja, kun taas Rousseau oli hankala asiakas, joka valitti yhtenäin painovirheistä ja viivästyksistä. Cranstonin mielestä Rousseau oli kohtuuttoman ankara Reytä kohtaan,

sillä Rousseau tiesi hyvin, että kirjan julkaisemiseen Ranskassa tarvittiin viranomaisten lupa. Maaliskuussa 1755 Rey yritti nopeuttaa prosessia lähettämällä Pariisiin suoraan Ranskan kirjajensuurista vastaavalle Chrétien Guillaume de Lamoignon de Malesherbes'ille (1721–1794) lähes täydellisen kopion teoksesta oheistettuna pyyntöön kahden laatikon tuontiluvasta Ranskan markkinoille. Malesherbes tunnetaan historiassa kirjallisen vapauden kannattajana, joka suojeli oman uransakin vaarantaen *Encyclopédie*ä ja muita teoksia, joissa kyseenalaistettiin uskonnollisia oppeja. Ammattimiehenä² Malesherbes ei kuitenkaan suostunut Reyn pyyntöön vaan vaati saada nähdä koko tekstin ja tietää montako kappaletta laatikko sisältää ennen kuin antaisi luvan. Huhtikuussa Rey lähetti Malesherbes'ille kirjan alaviitteet ja kertoi lisäsivujen olevan tulossa. Ranskassa myytäväksi määräksi hän ilmoitti 1500 kappaletta.³

Prosessin jouduttamiseksi Rey kehoitti Rousseaut ottamaan itse yhteyttä Malesherbes'een. Rousseau kieltäytyi ja ilmoitti haluavansa pysyä erillään kirjan julkaisemisesta Ranskassa. Sitä vastoin hän kehoitti Reytä mainostamaan teosta Englannissa, jossa sitä ainoana maana hänen mielestään arvostettaisiin sikäli kun teos olisi hyvä.⁴ Englanti ja englantilaiset eivät siis olleetkaan

Rousseulle vastenmielisiä, vaikka häntä pidetäänkin yhtenä ensimmäisistä Englannin ihannoinnin arvostelijoista⁵. Huhtikuun lopulla Rousseau alkoi vaivata ajatus, että teosta luetaisiin Pariisissa ennen Genevää ja hän kirjoitti Malesherbes'ille pyytäen, että kirja ei leviäisi tämän toimistosta eteenpäin, jotta geneveläiset, joille kirja oli omistettu, eivät luokkaan-tuisi. Malesherbes kunnioitti Rousseauin toivomusta ja jopa palautti hänelle kaikki Reyn toimittamat sivut. Rey sai myyntiluvan 12. toukokuuta 1755, mutta tarvitsi vielä aikaa järjestääkseen toimitukset. Rousseau sai taas aiheen valittaa viivyttelystä ja lisäksi hän väitti, että Genevessä oli kuultu muidenkin kuin Malesherbes'n lukeneen kirjan Pariisissa. Hän valitti myös, että huhut painoksen säilyttämisestä Reyn varastossa aiheuttivat väitteitä, että kirja oli niin huono, että hänen piti korjailla sitä loputtomiin. Lopulta Rousseau saattoi lähettää teoksensa lahjakappaleen Geneven viranomaisille, jotka ottivat kirjan vastaan melko myönteisesti. Myöhemmin kirjoittaessaan elämäkertansa Rousseau arvioi uudelleen Geneven reaktioita eikä enää pitänyt niitä sydämellisinä⁶. Hänen oman arvionsa mukaan Euroopassa oli vain muutama lukija, joka ymmärsi kirjan ja nämäkään eivät halunneet keskustella siitä.⁷ Akatemian kirjoituskilpailun voitti apotti Talbert.

ÉMILEN JULKAISUONGELMAT

Riitaannuttuaan Reyn kanssa Rousseau sopi elokuun lopulla 1761 ranskalaisen kustantajan Nicolas-Bonaventure Duchesnen kanssa *Émilien* julkaisemisesta Ranskassa.⁸ Tämän työskentely ei tyydyttänyt Rousseaua yhtään sen enempiä kuin Reynkään: jo kaksi kuukautta sopimuksen kirjoittamisen jälkeen Rousseau valitti kustantajan hitaudesta.⁹ Marraskuun 1761 lopulla Rousseau oli vakuuttunut, että *Émilien* painamisen viivästyminen oli seurausta jesuiittojen juonittelusta. Hän kirjoitti epäilyistään Duchesnelle ja Malesherbes'ille kiivassävyyssissä kirjeissä. Jesuiittojen karkoitus Ranskasta samana päivänä 18. 11. 1761, jolloin Rousseau oli kirjoittanut Malesherbes'ille sai hänet nolostumaan epäilyistään ja toivomaan julkaisemisen nopeutumista. Muutama päivän kuluttua Rousseau alkoi epäillä, että hänen käsikirjoitustaan muunneltiin ja että Duchesnen viivyttely oli tahallista. Malesherbes'n vakuutteluista huolimatta Rousseau ei päässyt Duchesneen kohdistuneista epäluuloistaan ja alkoi jälleen pohtia jesuiittojen osuutta julkaisun lykkäytymisessä. Rousseau pelkäsi jesuiittojen yrittävän viivyttää kirjan julkaisua hänen kuolemaansa asti, jonka jälkeen se julkaistaisiin korjailtuna jesuiittojen oppien mukaiseksi.¹⁰ Hollannissakaan *Émilien* julkaiseminen ei sujunut ongelmitta. Hollannissa julkaisuoikeudet olivat Jean Néaulmella (1694–1780). Pulmia aiheutti Néaulmen ja hänen oikolukijansa into korjata käsikirjoituksen virheitä ja korvata heidän mielestään liian vaikeita ilmauksia arkikielismillä sanoilla. Rousseau oli luonnollisesti raivoissaan yrityksistä

puuttua hänen kirjalliseen tyyliinsä. Lisähuolia hänelle tuotti hänen ystävänsä geneveläisen papin Paul-Claude Moulton (1731–1787) kommentti savoijilaisen apupapin uskontunnuksesta. Moulton vakuutti Rousseauin joutuvan sekä katolilaisten että skeptikkojen kritiikin kohteeksi kyseisen tekstikohdan vuoksi. Moulton ei uskonut Rousseauin ystävienkään pystyvän puolustamaan häntä ja pelkäsi, että tekstissä esiintyvä ilmes-

tyksen kieltäminen tulkittaisiin Ranskassakin jumalanpilkaksi. Rousseau ei kuitenkaan uskonut olevansa vaarassa vaan luotti Malesherbes'n suojelukseseen.¹¹ *Émilien* aiheuttama pahennus kävi kuitenkin liian raskaaksi Malesherbes'ille ja 10.6.1762 hän katsoi parhaaksi kieltää osuutensa *Émilien* julkaisuun. Seuraavana päivänä teos revittiin ja poltettiin julkisesti Pariisissa. Tapahtumasta seurasi kirkonkiroukseen julistaminen monissa maissa, mukaanluettuna vapaamielinen Hollanti. Genevessä Rousseauista

annettiin pidätysmääräys jumalanpilkkan vuoksi.¹² Hän olisi todennäköisesti väittänyt itseensä kohdistuneen vainon mikäli hän ei olisi periaatteilleen uskollisena signeerannut teostaan omalla nimellään.

ITSENSÄ RAKASTAMINEN JA ITSERAKKAUS

Rousseau määrittelee kilpikirjoituksensa viidennessätoista huomautuksessa käsitteet itserakkaus ja itsensä rakastaminen seuraavasti:

”Itserakkautta ja itsensä rakastamista ei pidä sekoittaa toisiinsa. Ne ovat kaksi erilaista tunnetta, niin luonteeltaan kuin vaikutuksiltaan. Itsensä rakastaminen on luonnollinen tunne, joka saa kaikki eläimet vaalimaan omaa säilymistään, ja ihmisessä järjen hallitsema ja säälin muokkaamana aikaansaa inhimillisyyttä ja hyvettä. Itserakkaus on pelkäämistään suhteellinen ja teennäinen tunne, joka syntyy yhteisössä ja panee kunkin yksilön ottamaan itsensä huomioon ennen kaikkia muita. Se kirjoittaa kaiken sen pahan, mitä ihmiset tekevät toisilleen, ja on kunniantunnon todellinen alkusyy.”¹³

Itsensä rakastaminen on luonnollinen ihmisen itsesäilytyksestä huolehtiva tunne, joka ei aiheuta muille vahinkoa. Rousseauin myönteinen käsitys itsensä rakastamisesta näkyy myös *Émilessä*, jossa hän kirjoittaa: ”itsensä rakastaminen on aina hyvä ja (luonnon)järjestyksen mukaista”.¹⁴ Itserakkaus taas on hänen mielestään lähinnä kielteinen ominaisuus:

”Itsensä rakastaminen, joka kohdistuu ainoastaan omaan itseemme, tulee tyydytyksi kun varsinaiset tarpeemme tyydytetään. Mutta itserakkaus, joka vertailee ei koskaan tyydy eikä voi tyytyä; tämä tunne, joka saa meidät pitämään

Dijonin akatemian kirjoituskilpailun tekstien mitta oli tarkkaan rajattu ja kilpikirjoitukset tuli toimittaa akatemiaan nimettöminä. Akatemia rekisteröi Rousseauin kilpikirjoituksen numerolla 6. Se ylitti akatemian salliman mitan. Dijonin akatemian rekistereistä löytyy seuraava Rousseauin laatimaa kilpikirjoitusta koskeva merkintä:

20. 6. 1754.

”[...] sitten herra Lantin nousi lukemaan osan tekstistä numero 6, tekstiä ei luettu loppuun sen pituuden ja huonon kerronnan vuoksi [...]”

Palkinto annettiin 19. 7. 1754 kilpikirjoitukselle numero 7, joka osoittautui vuoden 1750 kilpailussa toiseksi tulleen apotti Talbertin tekemäksi.

Lähde: Liite A98 teoksessa Correspondance complète de Jean-Jacques Rousseau. Tome II. Genève

itseämme muita parempana, vaatii että muutkin pitäisivät meitä itseään parempina ja tämä on mahdotonta. Sillä lempeät ja sydämelliset passiot syntyvät itsensä rakastamisesta ja vihamieliset ja ärtyiset passiot itserakkaudesta.”¹⁵

Rousseauun mukaan itserakkautta ei esiinny luonnontilassa, koska luonnontilan ihminen elää sosiaalisessa deprivaatiossa eikä näin ollen vertaa itseään toisiin ihmisiin:

”[...] väitän että primitiivisessä tilassa, todellisessa luonnontilassa, itserakkautta ei ole olemassa. Kun jokainen yksilö pitää itseään ainoana yleisönään, koko maailmankaikkeuden ainoana olentona, joka on hänestä kiinnostunut, asioidensa ainoana tuomarina, ei sellainen tunne, joka saa alkunsa vertailuista joita hän ei ole kykenevä tekemään, saata versoa hänen sielustaan.”¹⁶

Rousseauun mukaan luonnontilan ihmisen ensimmäinen tunne oli oman olemassaolon tiedostaminen ja hänen ensimmäinen huolensa oli hengissä pysyminen. Ihmiskunnan alkuaikoina luonnon antimet olivat runsaat ja ihmiset pystyivät turvaamaan olemassaolonsa helposti ilman toistensa apua.¹⁷ Tässä tilassa ihminen toimi itsensä rakastamisen tunteen ohjaamana.

Huoleton elo päättyi kun ihmisten lukumäärä kasvoi ja he joutuivat levittäytymään vähemmän hedelmällisille seuduille. Henkiinjääminen edellytti kekseliäisyyttä ja lopulta myös jonkinasteista varautumista mahdollisiin vaikeuksiin, suunnitelmallisuutta. Vielä tässä vaiheessa ei varsinaisia sosiaalisia suhteita muodostunut. Luonnontilan ihminen ei ollut lajitovereidensa kanssa tekemisissä juuri enempää kuin muidenkaan eläinten. Kuitenkin hän tiedosti jo tällöin olevansa samankaltainen muiden ihmisten kanssa. Ensimmäiset sosiaaliset kontaktit syntyivät yhteistoiminnan tarpeesta jossakin ohimenevässä tarpeessa. Näin muodostui hetkellisesti laumoja. Vähitellen syntyi perhe ja lopulta luonnonmullistusten seurauksena muodostui laumaa kestävämpi yhteisö.¹⁸

Itsensä rakastamisen muuttuminen itserakkaudeksi tapahtui Rousseauun mukaan kun ihmiset alkoivat elää yhdessä. Kiinteämpi asutus synnytti yhteisiä huvittelutilaisuuksia kun joutilaat ihmiset alkoivat kokoontua majojensa edustoille tai jonkin suuren puun ympärille kuluttamaan aikaansa laulaen ja tanssien. Ihmiset alkoivat verrata toistensa laulu- ja tanssi-taitoja ja halusivat itsekkin päteä näillä aloilla. Julkinen arvostus (*l'estime publique*) tuli tärkeäksi. Parhaat laulajat ja tanssijat sekä kauneimmat, vahvimmat, taitavimmat ja kaunopuheisimmat ihmiset saivat osakseen yhteisön ihailun ja heistä tuli 'a-luokan kansalaisia'¹⁹.

Myös Pascal kirjoittaa itserakkautta ja julkisen arvostuksen tavoittelun yhteydestä. Pascalin mukaan ihminen ”haluaa olla rakkauden ja ihmisten arvostuksen kohde”²⁰. Sekä Pascalin että Rousseauun mielestä arvostuksen tavoittelu kehittää ihmistä haitalliseen suuntaan.

Rousseauun mukaan julkisen arvostuksen ohella valta muokkaa itserakkautta negatiiviseen suuntaan: valta imartelea itserakkautta ja valtaan tottuminen vahvistaa sitä. Ihminen ei enää toimi tyydyttäkseen tarpeensa vaan oikkinsa. Hän kadottaa luontaisen välittömyytensä ja ennakkoluulot alkavat kehittyä.²¹ Yllättävää ja siksi mielenkiintoista Rousseauun analyysissä on, että hän katsoo itserakkautta – ja ihmisten välisen eriarvoisuuden – syntyneen vapaa-ajan (*loisir*) vietoissa eikä, kuten voisi olettaa,

esimerkiksi keskimääräistä suuremmasta taidosta tai nokkeluudesta yksilön ja lajin selviytymisen kannalta tärkeissä asioissa, kuten metsästysretkillä tai ruuanhankinnassa. Vapaa-ajalla Rousseau tarkoittaa aikaa, jota ei käytetä itsesäilytyksen turvaavaan toimintaan. Rousseau ei pohdi, tiedostivatko alkuihmiset vapaa-ajan ja työn välisen eron. Hänen problematiikkansa kannalta on oleellisempaa, että sosiaalisten suhteiden synnyttyä ihmisen joutilaisuus ei ollut enää yhtä viatonta kuin yksin eläneen luonnontilan ihmisen.

Rousseauun näkemys joutilaisuuden turmelevasta vaikutuksesta yhteisössä on sopuosinnussa hänen luksuksen vastaisten kommenttiensa kanssa. Rousseauun mielestä toimeentulorajan ylittävä varallisuus on haitaksi ja siksi hän suhtautuu kriittisesti luksukseen. Hän huomauttaa, että jo antiikissa yllisyyttä pidettiin merkinä turmeltuneisuudesta ja hallitusten heikkoudesta. Antiikin kauppiaskansojen rappioituminen johti Rousseauun mielestä yksittäisten ihmisten rikastumiseen, kaupan ja taiteiden kukoistukseen ja valtion kuihtumiseen. Turhamaisuus ja mukavuudenhalu korvasivat ihmisten mielisä isänmaanrakkauden ja hyveen.²² Rousseauun mukaan yllisyyden turmeleva vaikutus ei ole aikojen kuluessa kadonnut. Hän toteaa erilaisten huvitusten, pelien, teatterin, oopperan ja muiden ajanvietteiden veltoistuttavan ihmisiä ja saavan heidät laiminlyömään isänmaataan ja tehtäviään.²³ Rousseauun mielestä isänmaanrakkautta ja hyvettä ei voi ilmetä ihmisten toiminnassa niin kauan kun on olemassa suuria varallisuuseroja ja ihmiset tavoittelevat yllisyyttä ja rikkautta.²⁴ Samasta syystä hän pitää yhteisössä elävän ihmisen joutilaisuutta tuomittavana. Tässä suhteessa Rousseau on antiikin

ajattelun lumoissa. Hänen ihailemansa valtiomuoto oli antiikin kaupunkivaltio, *polis*. Polis oli kollektiivinen yhteisö, jonka jäsenet olivat hyvin läheisessä yhteydessä. Hyveseen yltämisen ja hyveellisen elämän uskottiin olevan mahdollista vain poliksen jäsenille.²⁵ Kollektiiviin kuuluminen oli keskeinen osa antiikin ihmisen identiteettiä: individualismi oli vierasta hänen ajatusmaailmalleen.

Myös Rousseauun poliittisen tuotannon keskeisiä arvoja ovat patriotismi, kokonaisuuden edun asettaminen yksilön intressien edelle ja kultaisen keskittien -periaate omaisuuden suhteen. Mikäli itserakkaus saa ihmisen pitämään itseään muita parempana ja odottamaan, että muut tunnustavat hänen paremmuutensa, kuten Rousseau epäilee, ei ole lainkaan yllättävää, että Rousseau kokee sen kollektiivisuuteen perustuvan ihannevaltion synnyn esteeksi, jonka tunnusomaisia piirteitä ja kehitystä on tarpeellista analysoida.

Kuten N. J. H. Dent muistuttaa, Rousseau ei pidä itsensä rakastamisen kehittymistä negatiiviseksi itserakkaudeksi väistämättömänä.²⁶ Rousseau kirjoittaa *Émile*ssä:

”Ihmisen ainoa luonnollinen passio on itsensä rakastaminen tai itserakkaus laajemmin määriteltynä. Tämä itserakkaus itsessään tai suhteessa meihin on hyvä ja hyödyllinen [...] siitä tulee hyvä tai huono vain sen sovelluksen ja sille annettujen suhteiden vuoksi.”²⁷

Edellisen lainauksen perusteella voidaan sanoa, että Rousseau käyttää itsensä rakastamista suppeampana käsitteenä ja itserakkautta laajempaan käsitteenä yhdestä ja samasta asiasta: hän selvästikin kirjoittaa tästä ”ainoasta luonnollisesta passiosta” yksikössä ja esittää nämä kaksi käsitettä synonyymeinä samassa

Yllättävää ja siksi mielenkiintoista Rousseauun analyysissä on, että hän katsoo itserakkautta – ja ihmisten välisen eriarvoisuuden – syntyneen vapaa-ajan vietoissa.”

lauseessa. Rousseau mainitsee *Émilessä* itsensä rakastamisen syntymästä perityksi tai ensimmäiseksi passioksi ainakin kolmessa muussa tekstikohdassa (sivuilla 491, 600 ja 639). Itserakkautta hän kuvaa ensimmäiseksi ja luonnolliseksi passioksi ainakin yhdessä kohdassa edellisen lainauksen lisäksi.²⁸ Miksi hän käyttää kahta termiä? Selitys lienee, että Rousseau katsoo tässä passiossa tai tunteessa tapahtuvan ihmisen kasvaessa ja kehittyessä niin rajun muutoksen, että haluaa korostaa sitä käyttämällä kahta termiä. Tämä selittäisi myös sen, miksi hän kirjoittaa kilpakirjoituksen viidennentoista huomautuksen alussa *kahdesta* passiosta, joita ei pidä sekoittaa toisiinsa.

Rousseau kertoo *Émilessä* itsensä rakastamisen muuttumisesta itserakkaudeksi. Hän kuvaa muutoksen *Émilessä* tapahtuvan sillä hetkellä, kun hän alkaa katsella muita, vertaisiaan ihmisiä. Näin *Émile* alkaa vertailla itseään heihin ja haluta olla paras.²⁹ Kun hänen itserakkautensa on kerran puhjennut ja ”relatiivinen minä” on alkanut toimia, ei hän enää pysty tarkkailemaan muita vertailematta heitä itseensä.³⁰ Rousseauin kuvaus yksilön itsensä rakastamisen kääntymisestä itserakkaudeksi on yhdenmukainen hänen kilpakirjoituksessaan esittämänsä kertomuksen kanssa itserakkauten synnystä luonnontilasta irtautuneissa ihmisissä.³¹ Huomionarvoista on, miten suuren merkityksen Rousseau antaa sosiaalisille suhteille itserakkauten puhkeamisessa: vaikka sekä itsensä rakastaminen että itserakkaus ovat jokaisessa ihmisessä luontaisia, myötäsyttyisiä passioita, luonnontilassa elävän ihmisen itsensä rakastaminen ei voi kehittyä itserakkaudeksi, koska luonnontilasta puuttuvat sosiaaliset suhteet.

Sosiaalisten suhteiden lisäksi Rousseau katsoo itserakkauten syntymisen vaativan järjeä. Hänen mielestään nimenomaan järki synnyttää itserakkauten ja harkinta vahvistaa sitä.³² Kilpakirjoituksessaan hän kuvaa olemassaolontaistelun pakottaneen ihmiset käyttämään henkistä kapasiteettiaan. Tämän kehityksen seurauksena ihminen alkoi toimia rationaalisesti. Järkiperaisesta toiminnasta seuraava menestys johti siihen, että ihminen alkoi pitää itseään eläimiä parempana. *Vielä ei tapahtunut ihmisten keskinäistä vertailua*, koska ihminen toimi yksin.³³ Rousseauin mukaan järki kehittyi ennen yhteistoimintaa ja sosiaalisia suhteita. Edellytykset itserakkauten puhkeamiseen olivat jo olemassa: tarvittiin enää sosiaalisten suhteiden muodostuminen.

Rousseau kiinnittää huomiota itserakkauten ja järjen väliseen yhteyteen myös *Émilessä*:

”Kunnes itserakkauten opas, joka on järki, voi syntyä, on siis tärkeätä, että lapsi ei tee mitään siksi että hän on nähnyt tai kuullut, mitään toisten vaikutuksesta vaan vain sen, mitä luonto häntä vaatii tekemään ja niinpä hän tekee vain hyvää.”³⁴

Rousseauin selonteko järjen synnyn ajankohdasta suhteessa itsensä rakastamiseen ja itserakkautteen on hieman ongelmallinen: hän selittää kilpakirjoituksensa esipuheessa uskovansa löytäneensä kaksi järjeä *edeltävää* periaatetta, joista toinen saa ihmisen kiinnostumaan omasta hyvinvoinnistaan ja säilymisestään (so. itsensä rakastaminen) ja toinen saa tuntemaan vastenmielisyyttä jos hän näkee toisen elävän olennon, varsinkin jos kyse on hänen lajitoveristaan, kärsivän tai olevan vaarassa (so. sääli)³⁵. Kuitenkin hän kirjoittaa kilpakirjoituksensa viiden-

entoista huomautuksen ensimmäisessä kappaleessa, että itsensä rakastaminen on ihmisessä *järjen hallitsemää* ja säälin muokkaama. Mikä on siis itsensä rakastamisen ja järjen yhteys? Valaistusta kysymykseen saadaan tarkastelemalla Rousseauin kuvausta ihmisestä, joka toiminta perustuu itsensä rakastamiseen. *Émilessä* hän kirjoittaa, että ennen järjen kehittymistä ihminen tekee hyvää tai paha tietämättään. Vasta järki opettaa ihmisen erottamaan hyvän ja pahan. Järjen syntyä edeltävänä aikana ihmisen teoista puuttuu moraalinen aspekti.³⁶ Rousseauin huomio järjen yhteydestä sosiaalisiin suhteisiin on kiintoisa: ennen järkiintymiskautta ei voisi olla mitään käsitystä moraalista eikä sosiaalisista suhteista.³⁷

Émilen ensimmäisessä käsikirjoituksessa Rousseau jakaa ihmisen kehityskaaren neljään vaiheeseen:

- 1) 12 vuotta: luonnonkausi (*l'age de nature*)
- 2) 15 vuotta: järkiintymiskausi (*l'age de raison*)
- 3) 20 vuotta: voimankausi (*l'age de force*) ja
- 4) 25 vuotta: viisaudenkausi (*l'age de sagesse*)

Näiden lisäksi on vielä onnenkausi (*l'age de bonheur*), joka kestää koko loppuelämän.³⁸ Edellisen perusteella voitaneen olettaa, että Rousseau katsoo moraalisten ja sosiaalisten suhteiden syntyvän vasta noin 15 ikävuoden paikkeilla.

Rousseauin mukaan järjen synty on se yksittäinen kriittinen tapahtuma, josta seuraa kaikki muu so. sosiaaliset suhteet ja itserakkauten puhkeaminen. Itse järjen syntyä hän kuvaa seuraavasti:

”Kaikista ihmisen kyvyistä järki, joka on niin sanoakseni vain kaikkien muiden yhdistelmä, on se joka kehittyy vaivalloisimmin ja hitaimmin, ja juuri tuota halutaan käyttää ensimmäisten kykyjen kehittämiseen! Hyvän kasvatuksen päätyö on kasvattaa järkevä ihminen, ja sitten vielä väitetään että lasta kasvatetaan järjen avulla! Tällöin aloitetaan lopusta, halutaan tehdä välineestä tuote.”³⁹

Rousseau kritisoi voimakkaasti kasvatusteoriaa, jonka mukaan kiellot pitää perustella lapselle järkisyin tyyliin ’niin ei saa tehdä, koska se on tuhmaa’. Jonkin asian kieltäminen moraalisiin perusteisiin on hänen mielestään hyödytöntä, koska lapsi ymmärtää moraalisen perustelun vasta sitten, kun hän on nähnyt ja ymmärtänyt tekojensa seuraukset. Ennen kuin tämä on tapahtunut hänellä ei ole moraalista ja sosiaalisia suhteita: hän vain elää yhteisön keskuudessa, mutta ei täytä paikkaansa siinä.

Järjen esiintyminen jo luonnontilassa itsensä rakastamisen tunteen kanssa voitaneen selittää esimerkiksi Ari Sihvolan tavoin sillä, että ihminen toimii järkevästi tietämättään. Luonnontilastahan puuttui tietoisuus. Vasta kun ihminen alkoi elää ensinnä laumoissa ja myöhemmin yhteisössä hän tuli tietoiseksi teoistaan.⁴⁰

Rousseauin mukaan sosiaaliset suhteet ja viime kädessä yhteiskunnan sosiaalinen rakenne määräävät millaisia ominaisuuksia itserakkauten herääminen ihmisessä kehittää ja tuleeko hänestä ’hyvät vai huono’ ihminen. Rousseauin omin sanoin:

”Mutta ratkaistakseen, ovatko näistä passioista ne, jotka hallitsevat hänen luonnettaan, humaaneja ja lempeitä vai julmia ja pahaatekeviä vai ovatko ne hyvätekemisen ja myötätunnon passioita vai kateuden ja himon, täytyy tietää mihin

*Vasta järki
opettaa ihmisen
erottamaan hyvän ja
pahan. Järjen syntyä edeltävänä aikana ihmisen
teoista puuttuu moraalinen
aspekti.”*

paikkaan hän tuntee kuuluvansa ihmisten joukossa ja min-käläisiä esteitä hän saattaa uskoa joutuvansa voittamaan saavuttaakseen haluamansa aseman.”⁴¹

Ihmisen käsitys omasta asemastaan yhteisössä ja sen saavuttamiseen tarvittavista ominaisuuksista muovaa hänen persoonallisuuttaan. Luonnollisesti yhteisö voi vaikuttaa yksilöön antamalla viitteitä tämän paikasta yhteiskunnan hierkiassa. Lähinnä tähän seikkaan Rousseau perustaa ajatuksensa ihmisten mahdollisuudesta kehittyä ihannekansalaisiksi: oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoisuutta ihanteenaan pitävä valtio voi lainsäädännöllisin ja kasvatuksellisin keinoin vahvistaa jäsentensä positiivisia ominaisuuksia ja tukahduttaa tai ainakin hillitä negatiivisia tunteita. Tässä mielessä ympäristön vaikutus ihmisen kehitykseen on ratkaiseva.

Entä millainen on ihmisen itsensä mahdollisuus vaikuttaa itserakkauden syntymiseen ja kehittymiseen? Ensimmäisiltä näyttäisi, että yksilöllä ei juuri ole vaikutusmahdollisuuksia vaan sosiaalinen ympäristö ohjaa hänen kehitystään arvoillaan ja normeillaan. Kuitenkaan Rousseau ei kiistä ihmisen vapaata tahtoa ja hänen potentiaalista kykyään ottaa tulevaisuutensa omiin käsiinsä. Yksilön vaikutusmahdollisuudet perustuvat 'sosiaalisen tietoisuuden heräämiseen', jonka tuloksena yhteisö alkaa yhteistoimin muuttaa vallitsevaa sosiaalista järjestelmää oikeudenmukaisemmaksi ja tasa-arvoisemmaksi eli solmii yhteiskuntasopimuksen ja muodostaa yleistahdon. Tätä kautta yksilöiden yhteisesti hyväksymät arvot tulevat koko yhteiskunnan arvoiksi ja näin he kykenevät vaikuttamaan oman ja jälkeläistensä itserakkauden kehitykseen yhteiskunnan kautta.

VIITTEET

1. Rousseau [1782 ja 1789] 1959, s. 388–389.
2. 1700-luvun Ranskassa oli tavallista, että kuninkaallista painolupaa havittelevissa teoksissa kritiikki piilotettiin oveliin sanankäänteisiin (esimerkiksi Diderot välttää sensuurin teoksessaan *Pensées sur l'interprétation de la nature* huomauttamalla arkaluontoisissa kohdissa, että uskonto ei opeta siten) tai alaviitteisiin kuten Diderot ja d'Alembert tekivät *Encyclopédie*ssa yhdistäessään teologiset artikkelit alaviitteillä muihin artikkeleihin, jotka antoivat kriittisen näkökulman sensuurin tarkastamiin hakusanoihin. (Kaitaro 1994, s. 14) Tätä taustaa vasten tarkasteltuna Rousseau'n kilpakirjoituksen loppuun sijoittamat huomautukset ja alun ohjeistus, jossa hän kirjoittaa niiden olleen tarkoitettu lukijoille, joilla "riittää rohkeutta aloittaa uudestaan" teoksen lukeminen (Rousseau [1755] 2000, s. 33, katso myös Rousseau [1755] 1985, 4) joutuvat varsin kiintoisaan valoon.
3. Cranston 1991, s. 5–6.
4. Emt., s. 6.
5. Launay & Mailhos 1984, s. 26.
6. Cranston 1991, s. 6–8.
7. Rousseau [1782 ja 1789] 1959, s. 389.
8. Cranston 1991, s. 296.
9. Emt., s. 300–301.
10. Emt., s. 315–318.
11. Emt., s. 333–334.
12. Emt., s. 359–360.
13. Rousseau [1755] 2000, s. 145, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 219.
14. Rousseau [1762] 1980, s. 491.
15. Emt., s. 493.

16. Rousseau [1755] 2000, s. 146, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 219.
17. Rousseau [1755] 2000, s. 73–74, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 164–165.
18. Rousseau [1755] 2000, s. 74–78, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 165–169.
19. Rousseau [1755] 2000, s. 78–79, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 169.
20. Pascal [1670] 1954, s. 1123.
21. Rousseau [1762] 1980, s. 289–290.
22. Rousseau [?] 1985, s. 517.
23. Rousseau [1772] 1985, s. 962–963.
24. Emt., s. 964–965.
25. Tarkiainen 1959, s. 48–49.
26. Dent 1989, s. 54–56.
27. Rousseau [1762] 1980, s. 322. katso myös 536 ja 547.
28. Emt., s. 488.
29. Emt., s. 523.
30. Emt., s. 534.
31. Vertaa Rousseau [1755] 2000, s. 145–146 ja 78–79, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 219 ja 169.
32. Rousseau [1755] 2000, s. 63, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 156.
33. Rousseau [1755] 2000, s. 74–75, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 165–166.
34. Rousseau [1762] 1980, s. 322.
35. Rousseau [1755] 2000, s. 29, katso myös Rousseau [1755] 1985, s. 125–126.
36. Rousseau [1762] 1980, s. 288.
37. Emt., s. 316.
38. Rousseau [?] 1980, s. 60.
39. Rousseau [1762] 1980, s. 317.
40. Sihvola 1989, s. 30.
41. Rousseau [1762] 1980, s. 523–524.

KIRJALLISUUS

- Maurice Cranston, *The Noble Savage: Jean-Jacques Rousseau 1754–1762*. Penguin Books 1991.
- N. J. H. Dent, *Rousseau: An Introduction to his Psychological, Social and Political Theory*. Blackwell, Oxford 1989.
- Timo Kaitaro, Laittomia käsikirjoituksia. *Yliopisto* 10/1994.
- Michel Launay & Georges Mailhos, *Introduction à la vie littéraire du XVIIIe siècle*. Septième édition. Paris Bordas, Paris 1984.
- Blaise Pascal, "Pensée". Teoksessa *Œuvres complètes de Pascal*. Texte établi et annoté par Jacques Chevalier. Gallimard, Paris 1954.
- Jean-Jacques Rousseau, "Les confessions". Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes I*. Gallimard, Paris (1959) 1981.
- Jean-Jacques Rousseau, "Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa réformation projetée". Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes III*. Gallimard, Paris (1964) 1985.
- Jean-Jacques Rousseau, "Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes". Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes III*. Gallimard, Paris (1964) 1985.
- Jean-Jacques Rousseau, "Émile, ou de l'éducation". Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes IV*. Gallimard, Paris (1969) 1980.
- Jean-Jacques Rousseau, "Émile". Manuscrit Favre. Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau. *Œuvres complètes IV*. Gallimard, Paris (1969) 1980.
- Tuttu Tarkiainen, *Demokratia: Antiikin Ateenan kansanvalta*. Wsoy, Porvoo 1959.
- Jean-Jacques Rousseau, "Fragments politique". Teoksessa Bernard Gagnebin ja Marcel Raymond (toim.), Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes III*. Gallimard, Paris (1964) 1985.
- Jean-Jacques Rousseau, *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*. Suomentanut Ville Keynäs. Vastapaino, Tampere 2000.
- Ari Sihvola, *Luonnollinen yhteisö: Jean-Jacques Rousseau'n teoria lainsäätäjistä julkisen vallan luojana "Projet de constitution pour la Corse" -käsikirjoituksen (1765) valossa*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1989.